

Tzigania Tours

În comunitățile de romi din județul Mureș
se dezvoltă turismul tematic și o nouă formă
de antreprenoriat social.

| DE SILVIU MIHAI

| FOTOGRAFII DE GEORGE „POQE” POPESCU

Klára a dat vestea despre Tzigania Tours prin sate, însă primele reacții au fost amestecate. Oamenii n-au prea înțeles despre ce e vorba și mai ales de ce ar vrea turiști străini, care nu vorbesc nici romanes, nici maghiară, nici română, să vină în vizită.

Klára Gábor scoate repede telefonul din buzunarul interior al fustei plisate și caută celălalt

capăt al firului cu căștile. Difuzorul nu mai merge și mereu ratează apeluri. Din bucătărie, Gizella Gábor ascultă în ce limbă vorbește fiica ei cea mare – dacă e în română sau în engleză, înseamnă că vin turiștii și femeile din casă se mobilizează. Mândra Gábor, bunica Klárei, se apucă să ștergă mușama de pe masă, ia un set de ceșcuțe înflorate din dulap și le așază pe o tavă. Între timp, Klára termină de vorbit. „Sunt aici în jumătate de oră”, zice.

Își aranjează baticul și dă o fugă la magazin să cumpere bere în sticle de plastic de doi litri, apoi strânge materialele de lângă mașina de cusut și începe să dea cu mătura pe gresia din sufragerie. Gizella taie din prăjitura cu mere și pune de cafea. Când sună din nou telefonul, Klára iese la poartă să întâmpine musafirii: ghidul de la o agenție din București și două americance sexagenare.

Tzigania Tours a început de anul trecut să aducă mai serios vizitatori. „Am avut câteva sute în tot sezonul”, spune Klára. „Vin din aprilie până în octombrie și vara e

cel mai plin. Unii sunt doar în trecere pe la noi – vizitează Sighișoara și Clujul, iar pe drum se opresc la o cafea sau la cină. Alții rezervă tururi direct la noi și atunci le putem arăta câte ceva din viața comunităților de romi din Mureș.”

Proiectul a fost inițiat în 2008 în satul Văleni, comuna Acățari, județul Mureș, de Chuck Todaro, un newyorkez de origine italiană care a început să vină în Transilvania acum vreo 10 ani. „Am fost fascinat de comunitățile de romi”, spune el. „Sigur că mi-a plăcut și mâncarea, și peisajul din Transilvania, dar în principal mă interesau oamenii. Am revenit în anul următor și am început ulterior să muncesc iarna în Statele Unite ca să strâng bani și să pot petrece vara aici.”

Todaro are 45 de ani și se declară, mai în glumă, mai în serios, un aventurier. De multă vreme n-a mai avut un job stabil: a muncit în restaurante, în cluburi, a fost șofer de camion și angajat de birou, rareori mai mult de un an într-un loc. Ce l-a interesat cu adevărat a fost să întâlnească, peste mări și țări, oameni interesanți. În satele din Mureș s-a simțit atras de diversitatea etnică și culturală. „După câțiva ani, m-am gândit să fac ceva pentru comunitate. Aș fi putut desigur să le dau pur și simplu bani, cum fac în alte părți nenumărate organizații caritabile sau chiar unii

vizitatori ai locurilor ăstora. Dar asta n-ar fi fost o soluție durabilă. Și atunci, am întrebat-o pe Klára dacă n-am putea organiza ceva pe modelul de antreprenariat social despre care se vorbea atunci în America și în alte țări europene.”

Klára vorbea engleză și de-asta a fost de la bun început legătura lui Todaro cu comunitatea. Are 21 de ani și a terminat opt clase, atâtea câte a putut face fără să plece din Văleni. „Să-ți părăsești satul și familia pentru școală e la noi un lucru nemaiauzit chiar și pentru un bărbat”, spune Gizella, mama Klárei. „Soțul meu a fost primul care a făcut-o și ne-a fost foarte greu patru ani fără el.” Dar familia a ținut ca toți copiii să meargă la școală: frațele Klárei, Gabi, e în clasa a II-a, soră-sa, Margit, într-a VI-a. Fiul Klárei, Babi, are patru ani și merge la grădiniță.

Acum cinci ani, Klára a dat vestea despre Tzigania Tours prin sate, însă primele reacții au fost amestecate. Oamenii n-au prea înțeles despre ce e vorba și mai ales de ce ar vrea turiști străini, care nu vorbesc nici romanes, nici maghiară, nici română, să vină în vizită. Până la urmă, s-au găsit vreo două-trei familii care aveau măcar o cameră liberă și voiau să primească vizitatori. Todaro a făcut un site unde sunt prezentate atracțiile turistice ale zonei și diversele activități pe care

vizitatorii le pot face în comunitățile de romi, iar Klára a început să contacteze agenții care aduceau turiști străini în România. „I-am întrebat dacă nu vor să ne includă în program, le-am explicat cam ce am putea oferi”, spune Klára. „La început nu ne lua nimeni în serios, dar faptul că aveam în Chuck un fel de partener extern ne-a ajutat mult, mai ales când ne-am lovit de prejudecățile multor agenții românești.”

Familia Gábor, respectată și bine integrată și în comunitatea de romi, și în cea maghiară, e un pilon principal al proiectului. „Avem o casă mare, îi invităm pe turiști în primul rând aici la noi, în Văleni, să mănânce și să bea cu noi în familie, să vadă cum se confecționează burlanele, cum se gătește și cum se fac hainele tradiționale ale romilor de aici. Dacă vor un tur mai lung, îi trimitem și în alte sate, le arătăm cum se împletesc coșuri din răchită, cum se culeg ciuperci și fructe de pădure, le aducem muzicanți. E drept că n-am avut niciodată decât străini, românii nu sunt foarte interesați.”

Văleni, un sat la 16 kilometri de Târgu Mureș, e cunoscut mai degrabă ca Székelyvaja („untul secuilor”) – cândva, maghiarii de aici, care și azi trăiesc din creșterea oilor, pregăteau unt și îl vindeau negustorilor secu din Harghita

Prima fotografie:

Janet Johnson, pensionară din California, a vizitat peste 100 de țări. În România s-a întâlnit cu Klára Gábor și familia ei.

A doua fotografie:

Margit „Pötyi” Gábor, sora de 11 ani a Klárei.

Alături:

Domokos Szántó, din satul Glodeni, trăiește din confecționarea meselor și scaunelor de grădină. Aici romii au un stil de viață mai puțin tradițional decât al gaborilor.

și Covasna. În sat trăiește circa 800 de oameni – 600 de unguri și vreo 200 de romi gabori, un grup cultural de romi format pe baza unei meserii tradiționale, în acest caz, tinichigieria. Pe drum sau la magazin, sătenii se salută politicos în maghiară. Copiii și tinerii trebuie să spună primii „csókolom” (sărut mâna) și adulții răspund cu „jó napot” (bună ziua).

„[E] cel mai liniștit sat din zonă”, se mândrește cu locul său de baștină tatăl Klárei, Gabi Gábor, care are 40 de ani și e agent la Poliția Locală. „La început, n-am vrut să mă bag, mi-era teamă să nu mă trimită după o vreme în altă parte, departe de familie”, spune el. „Dar domnul primar a insistat, și atunci mi-am dat examenele și am ajuns singurul polițist rom din regiune. Am trei colegi unguri și doi români, împreună suntem responsabili de toate cele nouă sate din comună.”

Gizella, soția lui, se mândrește că „la noi, toată lumea știe trei limbi. Acasă, în familie, vorbim romanes, la școală, la primărie sau pe stradă, maghiară, iar la oraș sau cu bucurăștenii, românește.” „Eu mi-am dat toți copiii la școală, și nepoții, și strănepoții”, spune Mândra, bunica de 59 de ani a Klárei, după ce musafirii și bărbații pleacă. „Băiatul meu a fost primul rom de pe-aici care a terminat un liceu, a făcut o postliceală, are o calificare. N-a fost ușor să-l trimitem la oraș atâția ani.”

Femeia nu și-a făcut rău socoteala. Încă din anii 1980, pe când ea lucra la CAP-ul din comună și soțul ei, Gavrilă, avea acasă un atelier de tinichigierie, nu se prea mai câștiga din burlane, garduri și acoperișuri din tablă. Meseria tradițională a gaborilor, învățată fără certificate, din tată în fiu, era pe ducă. Odată cu Revoluția, când au apărut în comerț materiale de

construcție mai moderne și mai multe prefabricate, specificul lor a ajuns la fel de desuet ca al lingurilor sau al altor meșteșuguri tradiționale ale romilor.

Așa s-a întâmplat și cu împletitorii de răchită din Glodeni, sau Marossárpatak, care nu mai pot trăi din coșurile, scaunele și mesele de grădină pe care altădată le confecționau. „Și astăzi mai facem câte ceva, mai vindem prin piețe și mai primim comenzi, dar nu mai e ce-a fost”, spun Kálmán și Mirela Csurkuly, un cuplu trecut de 50 de ani, cunoștințe vechi ale familiei Gábor. Când Klára le-a povestit despre inițiativă, s-au hotărât și ei să se implice în Tzigania Tours. „Turiștii pot petrece o zi sau două și la noi, pe mulți îi învățăm cum să împletească răchită și le oferim câte un coșuleț.”

„Am încercat să găsim familii care le pot oferi ceva turiștilor, care le pot arăta ceva interesant”, spune Klára. „Nu e vorba doar de a oferi cazare și masă, noi nu organizăm sejururi de pensiune. Conceptul e cel al unei călătorii în care faci cunoștință cu o altă cultură, iar publicul căruia ne adresăm e unul care vine în România nu în primul rând ca să se relaxeze, ci ca să învețe și să experimenteze ceva nou.”

Începutul nu a fost ușor. „Două au fost problemele mari cu care a trebuit să se lupte Tzigania Tours și pe care nici până acum nu le-am depășit complet: prejudecățile partenerilor și agențiilor din România, care sunt foarte greu de convins să colaboreze cu romi, și mentalitățile multor romi din regiune, care nu înțeleg foarte bine conceptul.” De bine de rău, inițiativa a demarat totuși, iar agențiile care s-au încumetat să includă Tzigania Tours în programul lor turistic sunt mulțumite, pentru că turiștii sunt mulțumiți. Cele două americane

 „Eu mi-am dat toți copiii la școală, și nepoții, și strănepoții”, spune Mândra. „Băiatul meu a fost primul rom de pe-aici care a terminat un liceu, a făcut o postliceală, are o calificare.”

care au fost în vizită la familia Gábor în aprilie au învățat în două-trei ore o mulțime de lucruri despre România; chiar și ghidul, care-a recunoscut că nu mai dăduse niciodată mâna cu un rom – și polițist, pe deasupra – a plecat cu câteva întrebări.

„Pentru că nu ne adresăm unui public obișnuit, putem cere un preț mai mare decât cel al unei simple pensiuni”, spune Klára. Conceptul ar prinde mai bine dacă ar fi mai încetățenite călătoriile de studii, uzuale în Europa de Vest sau Statele Unite mai ales în rândul celor din clasa de mijloc cu studii superioare. Prețurile sunt departe de a fi exorbitante. Cazarea și masa la familia Gábor costă, pentru o persoană, în jur de 30 de euro sau 150 de lei pe zi, plus participarea la diverse activități și transportul prin zonă. Pentru o sumă similară, vizitatorii pot merge într-o zi la cules de ciuperci, pot învăța cum se cos hainele tradiționale sau cum se împletesc coșurile de răchită.

„În funcție de preferințele turiștilor, încercăm să le organizăm un program și să le oferim un preț pentru întregul pachet. Căutăm în continuare noi parteneri în comunitate, cu totul nu sunt până acum mai mult de 10 familii care au înțeles despre ce e vorba și pe care ne putem baza. Uneori se întâmplă să dau telefoane

disperate pentru că un grup își dorește lăutari și toți lăutarii sunt pe la nunți.”

Tzigania Tours e încă la început, dar e un proiect făcut de romi pentru romi, în interiorul unor comunități rurale altfel destul de tradiționale, departe de tipul de structură nonguvernamentală care contribuie prin proiecte, cu mai mult sau mai puțin succes, la dezvoltarea comunităților de romi.

E gândit ca un proiect de antreprenoriat social, ceea ce îl face original atât în comunitățile de romi, cât și în contextul mai general din România. Cu câteva excepții precum Romano Butiq, proiectul de valorificare a meșteșugurilor romilor al organizației KCMC, nu prea mai există nimic comparabil. Tzigania Tours nu e o organizație civică și nici măcar o organizație în sens strict, ci mai degrabă o rețea informală. Avantajul e că nu există costurile legate de funcționarea unei structuri formale, întreținerea unui sediu, plata unor salarii, și deci nici dependența de finanțatori. Klára nu scrie proiecte de dezvoltare din fonduri europene, ci încearcă să valorifice singurul capital de care dispune: cultura comunității locale din care face parte.

Strategia Tzigania Tours nu e, totuși, de a exotiza romii. „Din fericire, pentru că vizitatorii vin din străinătate, nu e nevoie să ne prezentăm drept exponate de

muzeu”, spune ea. „Suntem oricum foarte diferiți de ei, fără să fie nevoie să exagerăm.”

„Exotizarea a fost mereu unul dintre modurile în care comunitățile discriminate au încercat să depășească stigmatul. E valabil și pentru romii din Mureș, dar nu e vorba de un efort conștient”, explică antropologul László Fosztó, de la Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale din Cluj. „Mai degrabă, odată cu declinul ocupațiilor tradiționale, are loc o mutație socială mai amplă, care e însoțită de o autoexotizare la un nivel mai superficial.”

Micul comerț informal cu diverse produse de uz zilnic a luat locul meseriilor tradiționale ale romilor acum vreo 30 de ani. Vesela, îmbrăcămintea și încălțăminte nouă sau uzată au început să se vândă prin piețele din Transilvania chiar înainte de 1989, în ciuda dificultății de a trece granița spre Ungaria sau Yugoslavia. În anii 1990, în urma dezmembrării CAP-urilor și a închiderii treptate a întreprinderilor industriale, simultan cu deschiderea parțială a granițelor, practica acestui comerț transfrontalier, cunoscut ca „bișniță”, a devenit un fenomen de masă, prin esența lui multicultural și indiferent la apartenențele etnice. Totuși, întrucât romii au fost categoria cea mai clar și mai rapid afectată de transformările structurale ale economiei și societății, presiunea

Pe Gabi Gábor, 40 de ani, nu îl vezi dormind. Lucrează la Poliția Locală din comună și e voluntar la Poliția Națională. Când nu patrulează în mașina de poliție, se ocupă de atelierul său auto, repară sau vopsește mașini. Din când în când mai primește o comandă de burlane și apelează la meseria sa tradițională, tinichigieria, învățată de la tatăl său.

Tzigania Tours nu e o organizație civică și nici măcar o organizație în sens strict, ci mai degrabă o rețea informală. Avantajul e că nu există costurile legate de funcționarea unei structuri formale, întreținerea unui sediu, plata unor salarii.

Slujba de duminică în biserica reformată din Văleni, construită inițial ca biserică catolică, în secolul XIII.

de a se reorienta înspre noile practici a fost semnificativă. Fenomenul a supraviețuit cu bine apariției comerțului formal de tip supermarket și continuă și astăzi.

La piața de vechituri din Târgu Mureș, o mulțime de oameni din oraș și din satele învecinate vin în fiecare duminică dimineață să vândă și să cumpere marfă ieftină. Din portbagaje și sacose negustorii scot pantofi, sandale, rochii, geci de piele, oale și tigăi, baterii de chiuvetă, ceasuri cu alarmă, jucării din China și seturi de cafea cu peisaje bavareze. Le înșiră care pe măsute pliante, care pe cearceafuri, care pur și simplu pe pământ. De-a lungul Mureșului, târgul se întinde pe mai bine de un kilometru. La încălțăminte și îmbrăcăminte, prețul de pornire e în jur de 5-10 lei, desigur negociabil.

În piață, românii, maghiarii și romii se înțeleg perfect. Palma se bate în oricare dintre cele trei limbi, iar la chioșcuri se iau comenzi de mici, bere și *kürtös kalács* indiferent de idiomul clienților. De departe cei mai mândri târgoveți sunt gaborii, cu mustățile lor mari, cu pălăriile cu boruri largi și vestele de piele negre.

Procesul de modernizare a societății și schimbările structurale au condus în ultimii ani la o criză identitară în comunitățile rome, un răspuns fiind religia. „Asemănător întoarcerii la modelele sociale tradiționale, considerate autentice, convertirea în anii 1990 la diverse religii neoprotestante reprezintă o strategie de răspuns la discriminarea și excluderea din comunitățile majoritare”, spune Fosztó. „Mulți romi din Ardeal și-au fabricat sau întărit astfel o identitate proprie.”

Pe lângă adventiști, ale căror reguli trec uneori drept prea stricte, martorii lui Iehova constituie confesiunea neoprotestantă cu cei mai mulți adepți în comunitățile

de romi din Mureș. Gizella, mama Klárei, are 39 de ani și studiază în fiecare zi câte-un capitol din Biblie sau câte-o temă din cartea cu precepte de cateheză. Încă nu s-a botezat, dar vrea s-o facă cât de curând. Adunarea martorilor lui Iehova e în fiecare vineri seara, așa că Gizella se pregătește bine toată după-amiaza, pentru că predicatorul le pune „fraților” și „surorilor” multe întrebări din tema zilei respective. La cinci și jumătate, își pune o bluză și un batic de oraș și iese la poartă, de unde o ia o „soră” cu mașina ca să meargă la Acățari, unde are loc adunarea.

„Din păcate, încă n-am carnet, așa că trebuie să stau după alții”, spune ea. „La noi nu e ceva obișnuit ca femeile să conducă, dar eu aș vrea să pot.” Dacă ar reuși, ar deveni prima femeie din comunitatea de gabori care conduce o mașină. Mașini ar fi destule în preajmă: pe lângă funcția de agent la Poliția Locală, soțul ei a transformat vechiul atelier de tinichigerie al tatălui său într-un atelier de reparații auto – singurul din sat. În curtea casei sunt mereu vreo patru-cinci vehicule de diverse tipuri, pe care câte cineva le lasă la reparat.

Pe un perete al atelierului sunt atârdate, în ramă, diploma de mecanic auto și autorizația de PFA, pe celălalt e o gravură în bronz cu Lupoaca de pe Capitoliu și Romulus și Remus, pe care bătrânul Gavrilă a făcut-o înainte să moară, acum patru ani. „Tot taică-miu a făcut și gardul de la biserica reformată, și acoperișurile și burlanele pe la toți prin sat. A fost mare meșter”, spune Gabi. „Așa cum, mai demult, veneau aici oamenii din comună pentru garduri și burlane, acum vin să-și dea mașinile la reparat.”

„În comunitățile de gabori, exercitarea de către bărbați a meseriei tradiționale reprezintă un criteriu pentru statutul social. Abandonarea acestei ocupații, ca și situația

**„Am încercat să găsim
familii care le pot oferi ceva
turiștilor, care le pot arăta
ceva interesant”, spune
Klára. „Nu e vorba doar de
a oferi cazare și masă, noi
nu organizăm sejururi de
pensiune. Conceptul e cel
al unei călătorii în care faci
cunoștință cu o altă cultură.”**

în care femeile din familie lucrează, sunt percepute în paradigma tradițională ca o pierdere a prestigiului”, spune Fosztó. „Rolurile sociale tradiționale, în care bărbatul este cel care câștigă banii, iar femeia este cea care se ocupă de copii și de gospodărie, s-au păstrat în comunitățile de romi într-o mai mare măsură decât la consătenii lor maghiari sau români.”

Klára a simțit deja pe propria piele cât de greu e să depășești rolurile sociale clasice. Despre căsătoria aranjată cu un gabor din Oradea nu vrea să vorbească prea mult. „Nu îmi pare rău, acum am un copil pe care mi l-am dorit. Iar părinții mei s-au convins că nu a fost o idee bună.”

Important e că are o libertate care ar fi fost de neconceput înainte de căsătorie și care a și făcut posibil proiectul Tzigania Tours. Proiect care a transformat-o pe Klára în prima femeie din comunitatea ei de gabori care are un venit propriu și o ocupație în afara gospodăriei. „E și o șansă pentru mine personal.”

Acest material a fost realizat în cadrul concursului jurnalistic „Povești pentru mai bine”, susținut de Fundația ERSTE și Decât o Revistă.